

ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто стан розвитку підприємницької діяльності у сфері харчової промисловості. Виявлено основні проблеми, що стримують розвиток галузі. Надано рекомендації щодо покращення ситуації в галузі, а саме: вдосконалення чинного законодавства в сфері підприємництва, оподаткування; підтримка держави сільськогосподарських виробників шляхом вчасного надання дотацій; розвиток таких послуг як кредитування на старт нового бізнесу, лізинг, підтримка інноваційної діяльності на підприємствах галузі.

In the article the state of business in the food industry is analyzed. The basic problems that hinder the development of the industry are discovered. Recommendations for improvements in the food industry are made. They are: improving the existing legislation in the field of entrepreneurship, taxation, government support of agricultural producers through timely provision of subsidies, the development of services such as loans to start new businesses, leasing and support innovation in the industry.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Харчова промисловість є провідною і стратегічно важливою галуззю економіки України. Адже від стану цієї галузі залежить насамперед фізіологічний та соціальний розвиток нації, її добробут. Безумовно, стимулюючими факторами розвитку галузі є постійний споживчий попит на продукцію, збільшення вимог споживачів щодо якості та асортименту виробленої продукції. Але водночас галузь постійно стикається із рядом проблемних питань, які пов'язані насамперед із наявністю якісної сировини, застарілим обладнанням, відсутністю новацій в галузі та нестабільним законодавством. Необхідною для галузі є також державна підтримка, яка має сприяти розвитку сільськогосподарського сектора, що є стратегічно важливим для підприємств харчової та переробної промисловості.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. В останні роки українськими науковцями достаньо висвітлені питання розвитку харчової промисловості України. Дослідженню розвитку підприємств та впливу на них основних економічних процесів, присвячені праці таких науковців як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. М. Кейнс, П. Семюелсон та інші. Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми слід назвати О. Василика, В. Вишневецького, М. Крупку, Н. Кучерявенко, Р. Ільєнко [1, с.223], Ю. Іванова [2, с.204], В. Мельника, А. Бережну [3, с.12] та інших. Цими науковцями досліджено проблеми розвитку підприємництва та їхньої взаємодії із державою, а також питання державної підтримки та сприяння розвитку підприємництва. Нами розглянуто розвиток підприємництва саме у харчовій галузі та вплив держави на галузь за допомогою прямих та непрямих методів регулювання економікою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Державне регулювання економікою є надзвичайно важливим фактором економічного та соціального розвитку країни. Від державної підтримки та створення належних умов залежить розвиток підприємництва та економічного добробуту. Вивчення законодавчої бази та основних засобів державного регулювання економікою України дозволить зробити висновки та пропозиції стосовно розвитку підприємств харчової галузі. Так, на сьогоднішній день відкритими лишаються питання Податкового кодексу України, ефективності системи дотацій в харчовій галузі, зокрема в молочній підгалузі.

Податкова підтримка як метод стимулювання підприємств промисловості, є більш прогнозованою, ніж пряма бюджетна і більш сприятиме стабільному рівню цін на харчову продукцію та розвиток галузі. Перед виробниками галузі також гостро постає проблема якості сировини та модернізації технологічної бази, оновлення обладнання, що дозволить підприємствам налагодити випуск якісної продукції. Необхідним є також вирішення питання використання альтернативних видів енергозабезпечення харчових підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних економічних методів стимулювання і розвитку підприємництва в харчовій промисловості України, виявлення існуючих тенденцій розвитку галузі та надання практичних рекомендацій щодо покращення ситуації в сфері харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні методи управління виникли і розвиваються в процесі підприємницької діяльності людини на основі виробничих відносин, які проявляються як об'єктивні економічні закони та певні економічні інтереси. Реформування економіки України потребує здійснення переходу від переважно адміністративних до економічних методів управління на всіх рівнях та активізації людського фактора. Економічні методи зорієнтовані на досягнення поставлених цілей за допомогою притаманних управлінню економічних засобів та стимулів, що впливають на економічні інтереси працівників [1, с.23].

Економічні методи державного управління покликані поєднати інтереси більшості суспільства, підприємницької структури та особисті інтереси працівника; забезпечувати точне врахування інтересів більшості з метою їх оптимального поєднання для збільшення обсягів продукції і поліпшення її якості, росту прибутку та заробітної плати, підвищення ефективності виробництва. Свідоме використання в процесі управління об'єктивних економічних ринкових законів і економічних інтересів шляхом оцінки якості праці за кінцевими результатами, матеріального стимулювання виробництва на всіх рівнях народного господарства і є економічними методами державного управління. Розподіл функцій державного і господарського управління диктує формування та розробку адекватних сучасному ринку методів управління: укладення контрактів на забезпечення державних потреб в товарах і послугах, управління державною часткою (пакетами акцій, паями) господарських товариств, делегування повноважень щодо управління державною власністю, вплив на кадрову політику тощо. Отже, економічні методи державного управління – це система прийомів і засобів прямої дії на суб'єкти підприємницької діяльності шляхом запровадження фінансово-економічних законів і грошово-кредитних відносин з метою створення оптимальних умов, які забезпечують досягнення високих економічних результатів. До економічних методів державного управління можна віднести такі: індикативне планування, державне регулювання, грошово-кредитна та фінансова політика, конкурентна політика, вплив на ринкове ціноутворення, податкова політика, економічне стимулювання.

Застосування економічних методів державного регулювання економіки дає змогу створювати економічні умови, які спонукають суб'єктів ринку діяти в необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно із загальнодержавними та приватними інтересами. Регулювання за допомогою економічних методів дає змогу суб'єктам ринку зберегти право на вільний вибір своєї поведінки. Економічне регулювання здійснюється інструментами: фіскальної, бюджетної, податкової, грошово-кредитної, амортизаційної та інших напрямків державної економічної політики.

Інструментами фіскальної політики є державні закупівлі, які характеризують бюджетні видатки, і податки, які визначають бюджетні доходи. Отже, існує зв'язок між фіскальним, бюджетним та податковим напрямками політики [1, с.25].

Важливим напрямком розвитку підприємництва є формування сприятливого податкового середовища з метою послаблення податкового тиску. Державна політика в сфері підприємництва повинна виходити з того, що рівень оподаткування, система та база для нарахування податків, повинні бути стабільними і стимулювати підприємництво.

Підтримка з боку держави має також здійснюватись двома її взаємопов'язаними шляхами: 1) допомога у формуванні стартового капіталу для відкриття підприємства; 2) забезпечення сприятливих умов для подальшого розвитку вже функціонуючих підприємств.

Завдання державної фінансової політики підтримки в сфері підприємництва полягає передусім у створенні умов, що стимулюють вкладення інвестицій у цей сектор економіки. Саме з цього необхідно виходити при розробці заходів державної фінансової політики підтримки бізнесу.

Фінансова підтримка підприємництва повинна мати стимулюючий і вибірково-характер. Стимулювати потрібно перш за все життєздатні суб'єкти, діяльність яких відповідає цілям і напрямкам соціально-економічної політики держави. При цьому підтримка не повинна приймати форму основного джерела збільшення доходу і підвищення рентабельності [2, с.223].

Головним напрямком державної фінансової підтримки має бути подальше створення відповідної фінансово-кредитної системи. Підприємництво може успішно розвиватись і стати каталізатором підвищення ефективності господарювання, коли держава активно впливає на їх розвиток. При цьому важливо, щоб державна політика сприяння і фінансової підтримки формувалась на принципах довгостроковості, стабільності, юридичної захищеності інтересів підприємців, економічної зацікавленості їх у підвищенні ефективності господарювання.

Доцільно зазначити, що цілісної системи, яка б задовольняла потребам підприємництва у фінансово-кредитних ресурсах в Україні, поки що не створено. Необхідно зазначити, що головне завдання стимулюючої функції податків – підтримка стабільного розвитку вітчизняних підприємств за допомогою системи певних засобів [4].

До першої групи таких засобів відносяться локальні податкові пільги. Під локальними пільгами слід розуміти податкові пільги за окремими податками і зборами, які надаються платникові відповідними законодавчими актами за наявності певних умов і не мають системного характеру.

Друга група засобів реалізації стимулюючої функції системи оподаткування включає до себе спеціальні податкові режими, які можуть бути, в свою чергу, класифіковані на дві підгрупи залежно від спрямованості податкового стимулювання: територія або галузь народного господарства [1, с.18].

До третьої групи засобів реалізації стимулюючої функції оподаткування належать чотири альтернативні системи оподаткування:

- спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва;
- спеціальний торговий патент;
- фіксований сільськогосподарський податок;
- сплату прибуткового податку у фіксованому розмірі з придбанням патенту (виключно для фізичних осіб) – суб'єктів підприємницької діяльності.

Використання даного групування податків та податкових платежів структурує загальну систему оподаткування, дозволяючи опрацювати основні напрями реформування системи оподаткування підприємництва.

Вивчення, аналіз та узагальнення досвіду розвинених країн з питань побудови системи фінансово-кредитної підтримки підприємництва дали нам підставу визначити та виділити ряд типових форм, методів і механізмів, які могли б бути використані у вітчизняній практиці для сприяння розвитку підприємництва. До основних із них відносяться:

- пільгове кредитування суб'єктів підприємництва;
- цільові субсидії з боку держави;
- лізингові форми кредитування;
- запоруки перед кредитними установами і комерційними банками в наданні кредитів підприємствам;
- державне стимулювання банківських установ, які працюють з малими фірмами;
- залучення недержавних фінансово-кредитних і господарських установ до надання фінансової допомоги підприємству.

Харчова промисловість – провідна галузь промисловості країни за обсягом споживання на внутрішньому ринку та експортом готової продукції, що обумовлено потужним сільським господарством країни. З початком фінансової кризи обсяг виробництва продовольчої продукції почав скорочуватись, але вже з 3 кв. 2010 року повернулася тенденція зростання (рис. 1) [4].

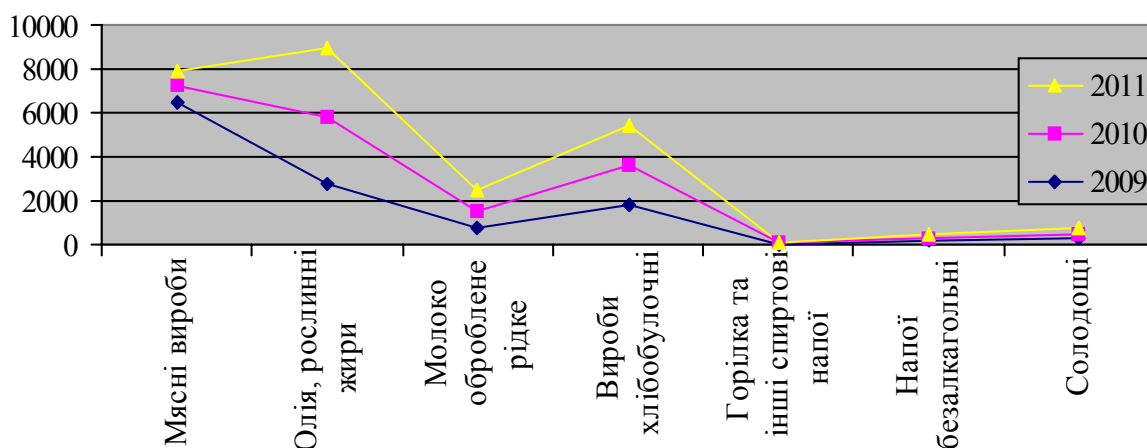

Рис. 1. Виробництво основних видів харчової продукції у 2009–2011 р.р., (тис.т.)

У порівнянні з сусідніми країнами Україна стабільно демонструє позитивну динаміку приросту виробництва. На харчову та переробну галузь припадає майже чверть всього експорту країни, що є найбільшим показником з-поміж країн-сусідів протягом останніх трьох років. Імпорт галузі знаходиться на рівні 10% від сукупного імпорту країни, що співвідноситься з часткою харчів в загальному імпорті євросони. Як свідчить діаграма на рис. 2 основними напрямками харчової промисловості за 2010 рік є: напої безалкогольні (45%), молоко та молочні продукти (16%), олія, рослинні жири (14%) та інші [3].

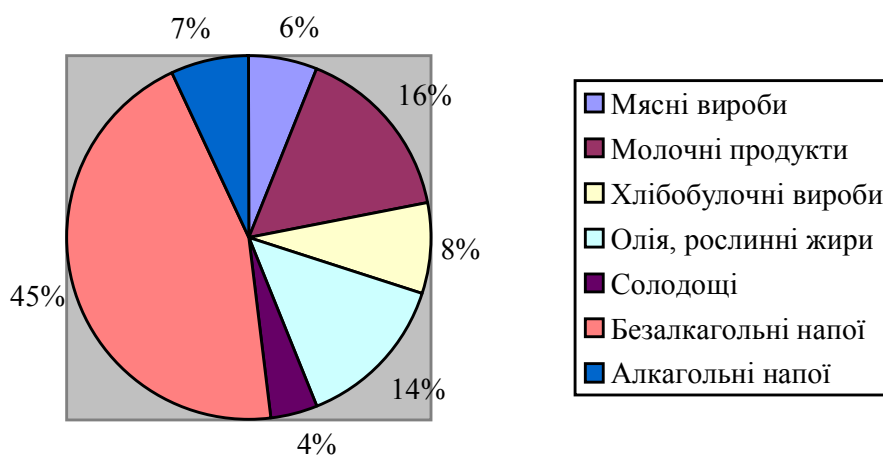

Рис. 2. Виробництво основних видів харчової продукції в 2010 році, (%)

Молочна промисловість належить до провідних у харчовій і переробній промисловості та формує достатньо привабливий за обсягами ринок. Це пов'язано з тим, що продукція молочної галузі займає важливе місце у споживанні. Частка витрат на молочні продукти становить 15% від загальних витрат на харчування (це четверте місце після витрат на хлібобулочні, м'ясні, борошняні та макаронні вироби) [1, с.102].

Сьогодні в Україні більше 300 підприємств по переробці молока, з яких 80 виготовляють до 90% суцільномолочної продукції. Показники виробництва основних видів молочних продуктів у 2010 році вказують на стабільність розвитку галузі, не зважаючи на

ряд проблем, що виникли на ринку сировини (рис. 3). У зв'язку зі значною конкуренцією на сировинному ринку виробництво готової молочної продукції все у більшій мірі концентрується на великих підприємствах, які вкладають значні кошти в модернізацію виробництва, мобільно реагують на зміни кон'юнктури ринку, постійно збільшують свій асортимент та, щоб не втратити свою нішу ринку за умов сезонного дефіциту сировини, розширюють ринок збуту за рахунок експортних поставок. У 2010 році ринок розвивався достатньо динамічно, темпи зростання виробництва окремих молочних продуктів у порівнянні з 2009 склали від 12% до 32%. Середній рівень рентабельності виробництва незбираної молочної продукції на молокопереробних заводах становить 3–8%. Виробництво сметани та сиру більш економічно вигідне, ніж виробництво незбираного молока. Найбільш рентабельне виробництво дієтичної продукції: йогурту, ряжанки, кефіру [3, с.12–13]. Стабільний попит на суцільномолочну продукцію в Україні сприяє ритмічній роботі підприємств по її випуску, не зважаючи на жорстку конкуренцію як на ринку сировини, так і на ринку збуту. Виробництву молочних продуктів притаманна чітка сезонність. Найбільші обсяги виробництва припадають на кінець 2 кв і на 3 кв року. Домінантними за обсягом виробництва в натуральному еквіваленті є виробництво рідкого молока та вершків.

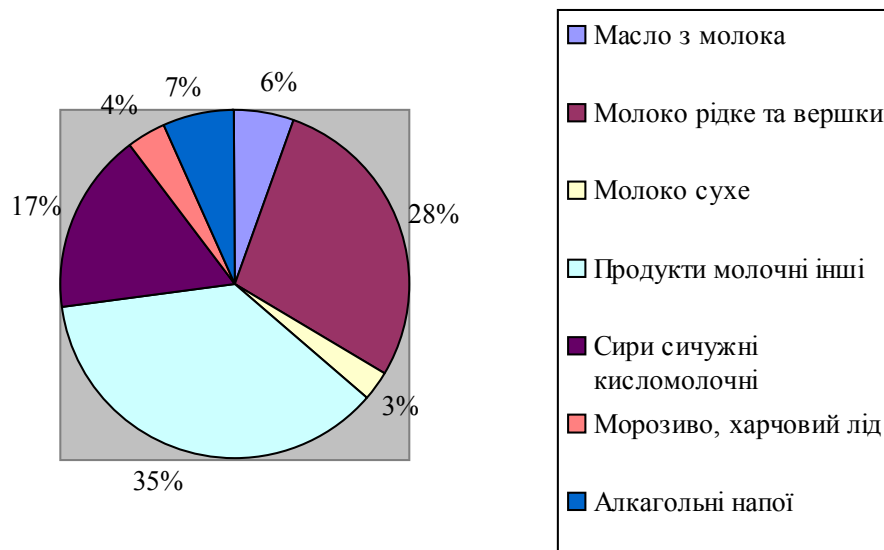

Рис. 3. Продукти молочні, 2010 рік, (т).

Експорт молочних продуктів в 2010 році перевищив показник імпорту в 4 рази. Серед товарів імпорту найбільша частка припадає на сири усіх видів, а це 45% усього імпорту галузі в грошовому еквіваленті. 29% імпорту припадає на вершкове масло та жири з молока. По 10% імпорту галузі складають обсяги імпорту згущеного молока та вершків з цукром і кислomолочних напоїв (маслянка, йогурт, кефір та інші). Решта молочних продуктів склали 6% імпорту в грошовому еквіваленті. Найбільшим виробником за обсягом в натуральному еквіваленті є ЗАТ «Галичина».

Криза української економіки, що торкнулася всіх галузей народного господарства, не оминула і молочну промисловість. Серед основних проблем молочної галузі можна назвати такі: низький рівень технологічного оснащення молокозаводів, застаріле обладнання; нерозвиненість ринкової інфраструктури; невисокий рівень забезпеченості сировиною та завантаженості потужностей; невисоку якість кінцевої продукції підприємств молочної промисловості; обмеженість можливості широкої диференціації асортименту через низьку якість сировини; зниження попиту на продукти переробки в зв'язку із низькою купівельною спроможністю населення області, зокрема сільських районів; високий рівень конкуренції з боку потужних підприємств, оснащених сучасним обладнанням і технологіями, до яких входять наступні виробники: ВАТ «Вім-Біль-Дан», ТОВ «Данон-Дніпро», ВАТ «Галактон», ТОВ «Молочний Дім», ТОВ «Люстдорф», ЗАТ «Галичина», ВАТ «Кременчуцький ММЗ» та інші.

На сировинному ринку підприємствам районного масштабу велику конкуренцію

складають провідні підприємства великих міст, які можуть запропонувати вищі закупівельні ціни сільськогосподарським товаровиробникам. У результаті районні молокозаводи втрачають місцеву сировинну базу і змушені закуповувати сировину за межами району, що призводить до додаткових витрат на транспортування, а отже, підвищує витрати виробництва та відпускні ціни на готову продукцію. Важливою проблемою розвитку молочного ринку є сировинна база. Однак, спеціалісти молочної галузі відносяться критично до прийнятого закону «Про молоко та молочні продукти», адже останній дещо не співпадає з об'єктивними законами економіки [5]. До цього часу ціна на сировину в Україні регулювалась ринковим попитом та пропозицією, які також дозволяли регулювати якість молочної сировини (чим вища якість сировинного молока, тим більше переробне підприємство сплачувало за нього виробнику). На сьогоднішній день ціни на молочні продукти визначаються вартістю сировини, упаковки, енергоносіїв та транспортними витратами. Варто відзначити, що практично вся упаковка для українських молочних продуктів виготовлена або закордоном, або з імпортних матеріалів. Відповідно вартість молочних продуктів в Україні залежить від курсу іноземних валют. Виробникам також доводиться нести додаткові технологічні та організаційні витрати, щоб вивести сировину у ранг відповідної до нормативів. Наприклад, доводиться розшукувати господарства з молоком необхідної якості. Оскільки до 70% необхідної кількості сировинного молока в Україні забезпечують дрібні та підсобні господарства, транспортні витрати зростають адекватно підвищенню якості продукції [3].

Діючий закон про молоко не має механізму забезпечення якості молочної сировини [5]. До його недоліків також можна віднести наступні: не врегульовані можливості використання рослинних жирів у молочній продукції; спірне визначення «національного продукту»; деякі безпідставні вимоги щодо маркування продуктів. Отже, на зміну цього закону має прийти новий, який би більше відповідав інтересам галузі та суспільства.

Висновки і перспективи подальших розробок. Аналіз тенденцій та перспектив розвитку українського ринку молока та молочних продуктів дозволяє зробити висновок, що ця ринкова ніша одна з найбільш, динамічних та рентабельних, а, отже, і найбільш перспективних. Тому першочергове завдання держави полягає у створенні законодавчої бази, яка б забезпечувала умови для ефективної діяльності молокопереробних підприємств, створення конкурентного середовища у галузі та захист споживачів від неякісної молочної продукції. Увага найвищих владних структур має бути спрямована на вирішення наступних питань: з місцевого бюджету мають надаватися кошти на оновлення виробництва підприємств АПК (за наявності чіткого бізнес-плану технічного переозброєння); для стабілізації й розвитку молочних підприємств у країні необхідне створення стратегічної державної програми на основі вертикальної інтеграції аграрних і переробних підприємств. Важливо створити ефективний механізм реалізації та системного контролю за виконанням цієї програми; галузева Спілка молочних підприємств України не здатна достатнім чином вирішити вищезазначені проблеми. Слід створити власне відомство молочної галузі, яке б координувало розподіл бюджетних коштів та на основі використання різних ринкових факторів забезпечило б ефективність управління розвитком підприємств молочної промисловості.

Список використаної літератури

1. Ільєнко Р. В. Концептуальні засади податкового стимулювання розвитку виробничої сфери / Р. В. Ільєнко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7. – С. 223–228.
2. Іванов Ю. Б. Альтернативні системи оподаткування: [монографія] / Ю. Б. Іванов. – Харків: ХДЕУ - Торнадо, 2010. – 517 с.
3. Бережна А. Состояние молочной промышленности / А. Бережна // Молочная промышленность. – 2009. – № 6. – С.12–14.
4. Огляд продовольчих ринків та ринків сировини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroperspectiva.com/ru>.
4. Закон України «Про молоко і молочні продукти» N 402-V (402-16) від 30.11.2006, ВВР, 2007, N 4, ст.37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Прийнято до друку 17.12.2013